

УДК 339.564

Кібенко К.А.
аспірант

Таврійського державного агротехнологічного університету

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ МАЛИХ ФОРМ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Стаття присвячена дослідженню перспектив розвитку малих форм вітчизняного аграрного виробництва. Автором здійснено рейтингову оцінку економічної діяльності представників даного сегменту аграрного сектору. Висвітлено особливості виробничо-господарської діяльності суб'єктів малого аграрного виробництва в окремих регіонах України.

Ключові слова: селянське господарство, конкурентоспроможність, аграрне виробництво, рейтингова оцінка, фермерські господарства.

Кибенко Е.А. НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ МАЛЫХ ФОРМ АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Статья посвящена исследованию перспектив развития малых форм отечественного аграрного производства. Автором осуществлено рейтинговую оценку экономической деятельности представителей данного сегмента аграрного сектора. Освещены особенности производственно-хозяйственной деятельности субъектов малого аграрного производства в отдельных регионах Украины.

Ключевые слова: крестьянское хозяйство, конкурентоспособность, аграрное производство, рейтинговая оценка, фермерские хозяйства.

Kibenko K.A. DIRECTOR OF DEVELOPMENT OF SMALL FORMS OF AGRICULTURAL PRODUCTION

The article is devoted to research of prospects of development of small forms of domestic agrarian production. The author carried out a rating assessment of the economic activity of representatives of this segment of the agricultural sector. The peculiarities of production and economic activity of subjects of small agricultural production in some regions of Ukraine are highlighted.

Keywords: peasant economy, competitiveness, agrarian production, rating, farms.

Постановка проблеми. За сучасних умов підвищилася роль малих форм аграрного виробництва як складової вітчизняного аграрного сектору а також фактору, що значною мірою визначає соціально-економічний розвиток в системі сільських територій. Разом із цим слід відзначити, що даний сегмент аграрного виробництва не є однорідною масою і це відповідним чином впливає на характер використання наявного ресурсного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема забезпечення ефективного функціонування малих форм аграрного виробництва розглядалися в дослідженнях В.К. Збарського [2], С.В. Кальченко [4], Л.О. Мармуль [5] та ін. Теоретико-методичні аспекти функціонування селянських господарств як специфічного елемента аграрного сектору досліджувалися в працях В.С. Дієсперова [1], О.В. Чаянова [9], А.М. Челінцева [10] та ін. та ін. Водночас, на нашу думку, потребують подальшого вивчення дослід-

ження перспектив розвитку малих форм аграрного виробництва з урахуванням регіональної специфіки.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування напрямків розвитку вітчизняних суб'єктів аграрного виробництва, приймаючи до уваги особливості використання ними ресурсного потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перспективний розвиток малого сектору агробізнесу об'єктивно пов'язаний з продуктивним використанням сільськогосподарських угідь та праці селян, що у сукупності створює передумови для ефективного розвитку сімейного агробізнесу з метою підвищення та удосконалення результатів сільськогосподарського виробництва. На сучасному етапі малі форми господарювання мають найбільший потенціал для ефективного використання внутрішніх факторів виробництва.

У аграрному секторі Житомирської, Запорізької та Миколаївської областей малі форми агробізнесу

відіграють важливу роль у виробничій сфері, у збереженні та розвитку сільських територій, у забезпеченні продовольчої безпеки регіонів. Тут малий бізнес став одним з мобільних та конкурентоспроможних сегментів аграрної економіки. Ефективність аграрного сектору областей, перш за все, виявляється у здатності задовольнити внутрішні потреби території у продовольстві на засадах регіональних конкурентних переваг (виробничий та ресурсний потенціал). Одним з варіантів комплексної оцінки конкурентоспроможності малих форм господарювання аграрної сфери в регіонах є рейтинговий аналіз.

Для рейтингової оцінки побудуємо матриці показників виробничого та ресурсного потенціалу. За кожним показником обираємо максимальне значення, якому буде надано статус еталонного. Вихідні показники матриці стандартизуємо у таблиці 1 та 2 по відношенню до умовного еталонного значення показника за формулою:

$$x = \frac{\text{значення} \cdot \text{показника} \cdot \text{по} \cdot \text{області}}{\text{еталонне} \cdot \text{значення} \cdot \text{показника}} \quad (1)$$

Рейтингову оцінку кожної області визначатимемо за формулою:

$$r = \sqrt{(1 + x_1)^2 + (1 + x_2)^2 + \dots + (1 + x_n)^2} \quad (2)$$

Ранжування проводиться за зростаючою рейтинговою оцінкою. Найвищий рейтинг матиме область з максимальним значенням порівняльної оцінки (показника r).

Рейтинг ресурсного потенціалу фермерських господарств:

$$r_{RP_{Житомирська}} = \sqrt{35,2786} = 5,94; \quad (1 \text{ місце})$$

$$r_{RP_{Запорізька}} = \sqrt{25,4483} = 5,04; \quad (3 \text{ місце})$$

$$r_{RP_{Миколаївська}} = \sqrt{26,5637} = 5,15; \quad (2 \text{ місце})$$

Рейтинг ресурсного потенціалу домогосподарств у сільському господарстві:

$$r_{RP_{Житомирська ДСГ}} = \sqrt{34,5567} = 5,88; \quad (3 \text{ місце})$$

$$r_{RP_{Запорізька ДСГ}} = \sqrt{36,7205} = 6,05; \quad (1 \text{ місце})$$

$$r_{RP_{Миколаївська ДСГ}} = \sqrt{35,9236} = 5,99; \quad (2 \text{ місце})$$

Рейтинг виробничого потенціалу фермерських господарств:

$$r_{ВП_{Житомирська}} = \sqrt{45,0675} = 6,71; \quad (1 \text{ місце})$$

$$r_{ВП_{Запорізька}} = \sqrt{36,5791} = 6,06; \quad (3 \text{ місце})$$

$$r_{ВП_{Миколаївська}} = \sqrt{38,5218} = 6,21; \quad (2 \text{ місце})$$

Рейтинг виробничого потенціалу домогосподарств у сільському господарстві:

$$r_{ВП_{Житомирська ДСГ}} = \sqrt{48,2884} = 6,95; \quad (1 \text{ місце})$$

$$r_{ВП_{Запорізька ДСГ}} = \sqrt{41,8585} = 6,47; \quad (2 \text{ місце})$$

$$r_{ВП_{Миколаївська ДСГ}} = \sqrt{40,6507} = 6,38; \quad (3 \text{ місце})$$

Зведений рейтинг конкурентоспроможності малих форм господарювання:

$$r_{Житомирська} = \sqrt{45,0675 + 48,2884 + 35,2786 + 34,5567} = 12,77; \quad (1 \text{ місце})$$

$$r_{Запорізька} = \sqrt{36,7205 + 41,8585 + 25,4483 + 36,5791} = 11,86; \quad (3 \text{ місце})$$

$$r_{Миколаївська} = \sqrt{38,5218 + 40,6507 + 26,5637 + 35,9236} = 11,90; \quad (2 \text{ місце})$$

Результати порівняльної оцінки конкурентоспроможності малих форм (рис. 1) дають можливість зробити наступні висновки. Встановлено, що рейтинг виробничого потенціалу фермерських господарств є абсолютно залежним від рейтингу ресурсного потенціалу.

Іншими словами, чим вищий рівень ресурсозабезпечення фермерського господарства, тим вищий рівень виробництва продукції. Спрацьовує екстенсивний закон виробництва. Найвищий рейтинг конкурентоспроможності мають фермерські господарства Житомирської області, найнижчий – фермерські господарства Запорізької області.

Домогосподарства у сільському господарстві такої однозначної конкурентоспроможної властивості не мають. Їх діяльність скоріше підпорядковується інтенсивному закону виробництва. Так, домогосподарства Житомирської області, маючи найнижчий рейтинг ресурсного потенціалу, забезпечують найвищий ранг у виробничому потенціалі. У той час, домо-

Таблиця 1

Матриця стандартних коефіцієнтів ресурсного потенціалу

Показники	Фермерські господарства			Домогосподарство у сільському господарстві			Еталонний показник
	Житомирська область	Запорізька область	Миколаївська область	Житомирська область	Запорізька область	Миколаївська область	
Поголів'я ВРХ, тис. гол.	1	0,13	0,21	0,99	0,70	1	1
у т.ч. поголів'я корів, тис. гол.	1	0,14	0,14	1	0,70	0,95	1
Свині, тис. гол.	0,26	1	0,96	1	0,98	0,64	1
Вівці, кози, тис. гол.	1	0,13	0,14	0,46	0,98	1	1
Птиця, тис. гол.	0,85	1	0,88	1	0,46	0,33	1
Площа посіву, тис. га	1	0,79	0,69	0,48	0,97	1	1
Площа посіву зернових та зернобобових культур, тис. га	0,06	1	0,87	0,21	0,84	1	1
Площа посіву соняшнику, тис. га	1	0,17	0,33	0,41	1	0,87	1
Площа посіву картоплі, тис. га	0,07	0,57	1	1	0,41	0,38	1
Площа посіву овочів, тис. га	1	0,17	0,20	0,68	1	0,53	1
Площа посіву кормових культур, тис. га	1	0,09	0,25	1	0,89	0,98	1

Джерело: розраховано автором на основі статистичних даних

Таблиця 2

Матриця стандартних коефіцієнтів виробничого потенціалу

Показники	Фермерські господарства			Домогосподарство у сільському господарстві			Еталонний показник
	Житомирська область	Запорізька область	Миколаївська область	Житомирська область	Запорізька область	Миколаївська область	
Валовий збір зернових та зернобобових культур, тис. т.	0,22	0,94	1	0,27	0,69	1	1
Валовий збір соняшнику, тис. т.	0,08	0,85	1	0,05	0,86	1	1
Валовий збір картоплі, тис. т.	1	0,05	0,19	1	0,22	0,19	1
Валовий збір овочів, тис. т.	0,06	0,53	1	0,70	1	0,57	1
Валовий збір плодів і ягід, тис. т.	0,17	1	0,39	0,85	1	0,45	1
Урожайність зернових та зернобобових культур, ц/га	1	0,54	0,65	1	0,63	0,77	1
Урожайність соняшнику, ц/га	1	0,65	0,88	1	0,71	0,95	1
Урожайність картоплі, ц/га	0,99	1	0,75	1	0,53	0,50	1
Урожайність овочів, ц/га	0,99	0,98	1	0,94	0,85	1	1
Урожайність плодів і ягід, ц/га	1	0,41	0,38	0,87	1	0,68	1
Вироблено м'яса (у забійній вазі), тис. т.	1	0,11	0,16	1	0,71	0,65	1
Молоко, тис. т.	1	0,09	0,25	1	0,47	0,62	1
Яйця, млн. шт.	1	0,01	0,04	1	0,35	0,26	1
Удій молока від однієї корови, ц/гол.	1	0,91	0,99	1	0,95	0,93	1

Джерело: розраховано автором на основі статистичних даних

господарства Запорізької та Миколаївської областей, маючи високі рейтинги ресурсозабезпечення аграрного бізнесу, демонструють неефективність продуктивності ресурсів, що послаблює їх конкурентні позиції у загальному рейтингу.

Зведений рейтинг конкурентоспроможності малих форм господарювання показав, що малий сектор Запорізької області значно поступається за конкурентоздатністю іншим областям аналізованого кластеру. Він не має конкурентних переваг як у ресурсному потенціалі, так і у виробничому. Таким чином, на сьогоднішній день, малий сектор Запо-

різької області найбільш об'єктивно потребує реалізації процесів продуктивності, раціональності та ефективності. Тому обґрунтування практичних положень щодо сучасних засад сільськогосподарської діяльності, проблем ефективного функціонування і подальшого розвитку малих форм аграрного виробництва, на нашу думку, слід розробляти на прикладі проблемного регіону, а саме – Запорізької області.

Згідно «Інвестиційного паспорту Запорізької області 2017» одним із пріоритетів регіону є розвиток, на інвестиційно-інноваційних засадах, малого сектору в сільському господарстві [3]. Родючі чорноземи та

значні потужності галузей харчової промисловості є сприятливими чинниками розвитку економічного, виробничо-технічного потенціалу малих форм господарювання Запорізької області. Розглянемо результати виробничо-господарської діяльності в аграрному секторі регіону. Мова йде саме про загальні категорії господарювання згідно офіційних статистичних джерел (рис. 2).

Запорізький край – один із найбільш технологічно розвинених регіонів

Запорізькій області властива тенденція до збільшення обсягів виробництва по всіх категоріях господарювання. За період з 2012 по 2016 роки збільшення обсягів виробництва валової продукції відбулося у сільськогосподарських підприємствах на 46,6%, фермерських господарствах – удвічі, господарствах населення – на 24,8%.

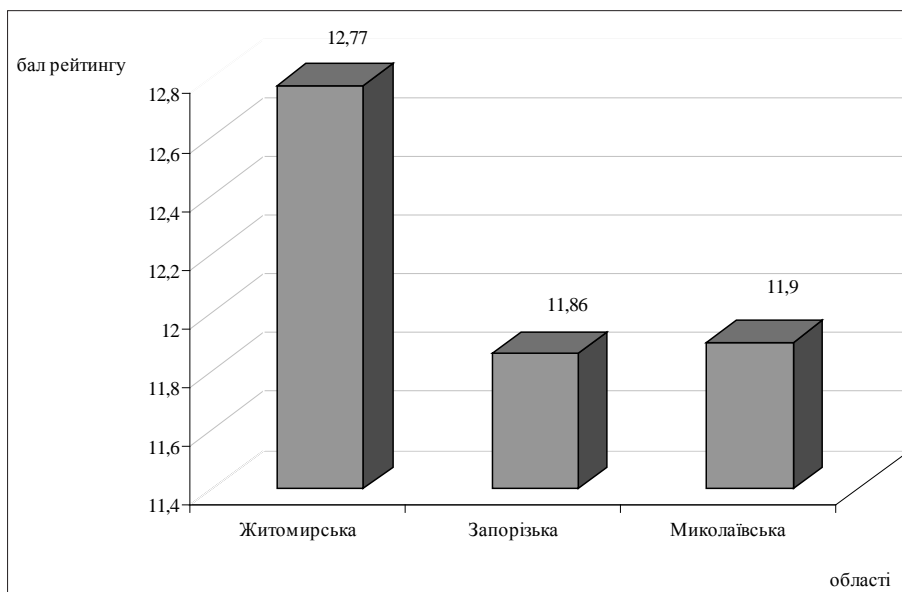
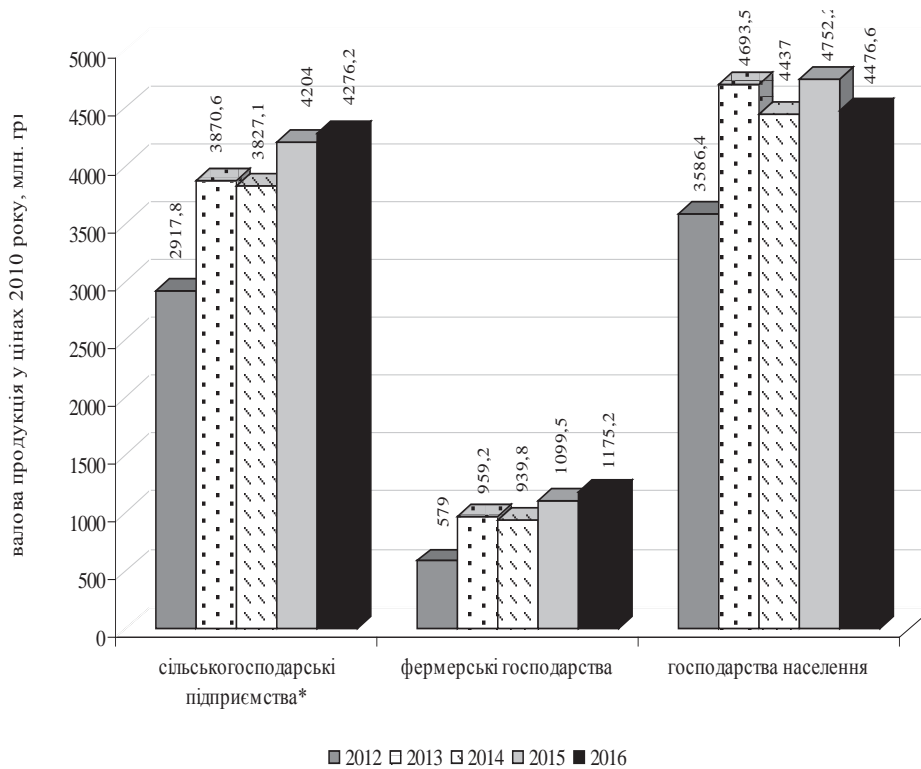

Рис. 1. Зведений рейтинг конкурентоспроможності малих форм господарювання

Джерело: розраховано та побудовано автором

* – без врахування результатів діяльності фермерських господарств

Рис. 2. Динаміка виробництва валової продукції сільського господарства різними категоріями господарювання у Запорізькій області

Джерело: розраховано та побудовано автором за даними [8]

Відсутність чітко вираженої тенденції виробництва обсягів валової продукції у різних категоріях господарювання зумовлює необхідність дослідити середньорічний темп приросту валової продукції Запорізької області. Результати представимо в табл. 3. З приведених даних бачимо, що представники малих форм агробізнесу мають наступні середньорічні темпи приросту обсягів виробництва: фермерські господарства – 19,4%, господарства населення – 5,7%.

Характерно, що у малих формах агробізнесу активно нарощуються темпи приросту лише рослинницької галузі з паралельним, достатньо високим, спадом показника виробництва галузі тваринництва. Сільськогосподарські підприємства, маючи невисокий рівень темпів приросту – 10%, навпаки демонструють високо зростаючу тенденцію виробництва галузі тваринництва – 40,4%, з одночасним збереженням помірного нарощування виробництва продукції рослинництва на рівні 6,5%.

Звідси констатуємо факт втрачання малими формами господарювання конкурентних позицій на внутрішньому ринку сільськогосподарської продукції регіону, і особливо це стосується виробництва продукції тваринництва. Проте, як доводять дані табл. 4, малий сектор Запорізького регіону ще міцно утримує лідерство у ефективності аграрного виробництва, а це є дуже позитивною рисою характеристики малого агробізнесу регіону. Наведені співвідношення демонструють, що за аналізований період на 100 га сільськогосподарських угідь було вироблено у господарствах населення і фермерських господарствах 571,5 тис. грн. та 339,1 тис. грн. відповідно, у той час як у сільськогосподарських підприємствах цей показник становив лише 359,4 тис. грн.

У малих формах господарювання земля як головний фактор виробництва використовується значно ефективніше, ніж у існуючих сьогодні сільськогосподарських організаціях великого бізнесу. Звідси

Таблиця 3

Середньорічний темп приросту обсягів виробництва валової продукції у категоріях господарювання Запорізької області за період 2012–2016 рр.

Категорії господарювання	Середньорічний темп приросту виробництва сільськогосподарської продукції, %		
	всього	рослинництва	тваринництва
Усі категорії господарств	8,8	12,3	-1,1
у тому числі:			
Сільськогосподарські підприємства*	10,0	6,5	40,4
Фермерські господарства	19,4	20,1	-23,9
Господарства населення	5,7	17,6	-10,0

* – без врахування результатів діяльності фермерських господарств

Джерело: розраховано автором за даними [8]

Таблиця 4

Продукція сільського господарства у Запорізькій області в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь за період 2012–2016 рр.

Вироблено продукції сільського господарства, тис. грн.	Усі категорії господарств	з них		
		Сільськогосподарські підприємства*	Фермерські господарства	Господарства населення
Усього	463,4	359,4	339,1	571,5
у тому числі:				
рослинництво	368,5	294,0	337,4	412,1
тваринництво	94,9	65,4	16,4	159,4

* – без врахування результатів діяльності фермерських господарств

Джерело: розраховано автором за даними [8]

випливає, що малі форми господарювання регіону – об'єктивна реальність розвитку аграрного сектора економіки. Отже, малий сектор агробізнесу як Запорізької області, так і країни в цілому, знайшов свою соціально-економічну нішу у багатокладному виробництві.

Висновки з проведеного дослідження. В роботі проаналізовано сучасні напрямки розвитку економічної діяльності в системі малих форм аграрного виробництва України. Встановлено, що рейтинг виробничого потенціалу фермерських господарств є абсолютно залежним від рейтингу ресурсного потенціалу. За результатами аналізу регіональної специфіки функціонування малих форм аграрного виробництва зазначається, що Запорізькій області властива тенденція до збільшення обсягів виробництва по всіх категоріях господарювання. Розглядаючи результативність сучасних напрямків розвитку малого сектору агробізнесу зазначається, що він знайшов свою соціально-економічну нішу у багатокладному виробництві.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Дієсперов В.С. Тенденції розвитку сільських домогосподарств. Економіка АПК. 2015. № 5. С. 70–79.
- Збарський В.К., Ніколюк О.Д. Пріоритети інвестиційної діяльності фермерських господарств. Економіка АПК. 2013. № 5. С. 67.
- Інвестиційний паспорт Запорізької області 2017 – Запорізька обласна державна адміністрація. Запоріжжя, 2017. 59 с.
- Кальченко С.В. Особливості розвитку тваринництва в особистих селянських господарствах. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – Мелітополь: «Люкс», 2017. № 3(35). С. 55–63.
- Мармуть Л.О. Методичні підходи до розвитку сільських територій на засадах децентралізації. Економіка АПК. 2016. № 7. С. 80.
- Методичні рекомендації з організації сімейних ферм в Україні (на прикладі виробництва молока) [Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, М.І. Кісіль та ін.]. К.: ННЦ «ІАЕ», 2014. 60 с.
- Пасхавер Б.Й. Малі форми аграрного виробництва. Економіка АПК. 2013. № 11. С. 18.
- Статистичний збірник «Сільське господарство Запорізької області» 2016. Головне управління статистики у Запорізькій області / За ред. М.З. Шейко. Запоріжжя, 2017. 199 с.
- Чаянов А.В. Крестьянское хозяйство: Избранные труды / [редкол. сер.: Л.И. Абалкин (пред.) и др.]. М.: Экономика, 1989. 492 с.
- Челинцев А.Н. Теоретические основания организации крестьянского хозяйства. Харьков, 1919. 178 с.

Kibenko K.A.

Postgraduate Student
Taurian State Agrotechnical University

DIRECTOR OF DEVELOPMENT OF SMALL FORMS OF AGRICULTURAL PRODUCTION

It is noted that the prospective development of the small agricultural business sector is objectively linked with the productive use of agricultural land and labor of the peasants. This creates the preconditions for the effective development of family agribusiness in order to improve and improve the results of agricultural production.

The efficiency of the agrarian sector of the regions, above all, is manifested in the ability to satisfy the internal needs of the territory in food on the basis of regional competitive advantages. One of the options for a comprehensive assessment of the competitiveness of small forms of agrarian business management in the regions is the rating analysis. The results of the comparative assessment of the competitiveness of small forms give an opportunity to draw the following conclusions. It is established that the rating of production potential of farms is absolutely dependent on the rating of resource potential.

The integrated rating of the competitiveness of small forms of management showed that the small sector of the Zaporizhzhya region is considerably inferior to the competitiveness of other areas of the analyzed cluster. It does not have competitive advantages both in resource potential and in production. Thus, today, the small sector of the Zaporizhzhya region most objectively requires the implementation of processes of productivity, rationality and efficiency. Therefore, in our opinion, justification of the practical provisions on the modern principles of agricultural activity, the problems of efficient functioning and the further development of small forms of agricultural production should be developed on the example of this problematic region.

According to the results of the analysis of the dynamics of agricultural output, it is noted that in the small forms of agribusiness, the growth rates of only the crop production with a parallel, rather high, decline of the livestock industry are actively growing. We note the fact of losing small forms of economic management of competitive positions in the domestic market of agricultural products in the region, and especially this concerns the production of livestock products. However, the small sector of the Zaporizhzhia region still holds leadership in the efficiency of agrarian production, which is a very positive feature of the characteristics of small agribusiness in the region.